

תלמידי רבנו תם בצרפת

תורה³⁰. מזוותו של ר' מנחם מיואני שימשה חומר ללימוד הלכה בדיני כתיבת מזוזה³¹. הוא גם העתיק את פירושו של רש"י, וכתב-יד זה עדיין היה לפני הרא"ש, הכותב: 'וכן מצאתי בפירוש כתיבת יד מר' מנחם מיוני אשכנזיה בג"י ליון פירוש שבת לרש"י, כי נאים ושכיב רש"י אמרה, או אחד תלמה ביני חיטי וחטא הכותבו בשם רבנו'³². הערות מעין אלו לגבי פירושי רש"י עוררו את תשובתו החריפה של רבנו תם, שהבאנוה לעיל. דברי ר' מנחם מובאים בתוס' פות שלנו למסכתות ברכות, פסחים, עירובין, יומא, קידושין, בבא מציעא וער- כין³³. אבל קשה לומר, אם ר' מנחם, הנזכר בתוספות בבא קמא, בבא בתרא, זבחים ונדה, הוא ר' מנחם שלנו³⁴; וכן אין אנו יודעים מי הוא ר' מנחם הקדוש³⁵. בפירושי המובאים בתוספות³⁶ ניכר, כי גם הוא עסק בפירוש המקרא כחברו ר' יום טוב. פירושי על התורה מובאים בקבצי התוספות על התורה הן בנדפסים והן בכתבי יד³⁷. חיבורו של ר' מנחם על המסורה נשאר בכתב יד³⁸. בשמו מובאת גם תשובה למינים³⁹.

מרכז-תורה חשוב היה במשך דורות אחדים בעיר קורביל (Corbeil). ראשוני החכמים שבעיר זו היו האחים ר' יעקב ור' יהודה, שניהם מאנשי-שלומו של רבנו תם. בספר, 'הזכרת נשמות של מגינצא' נזכר ר' יעקב⁴⁰ בין קדושי

30 מחזור ויטרי סי' רמ"ד, עמ' 209.

31 שם עמ' 649.

32 תוספות הרא"ש ביבמות, ליוורנו תקל"ו, ד ע"ב ד"ה וקנו. דברים אלה הביא ר' יעקב בירב בתשובה שהשיב לר' מנחם קרפיקופו (כ"י גינצבורג 603, 39 ע"א) מתוך גליון אחד, ראה להלן, עמ' 598, הע' 43.

33 ברכות ל"ט ע"ב ד"ה הכל (ושם: ר' מנחם מוויינא וצ"ל: מיואני) = פסחים קט"ז ע"א ד"ה מה (ע"י לעיל הע' 4; ובאור זרוע ח"ב סי' ע"ב ר' מנחם הוא ר' מנחם מדריש Dreux וזה גרס להשמטת שמו של ר' מנחם מיואני ונשאר רק ר' יום טוב. והוא המובא בדברי הפוסקים. ע"י לעיל הע' 29) מ ע"א ד"ה הביאו, ד"ה איתיה, עירובין ס"ח ע"א ד"ה אמר, יומא ו ע"א ד"ה אמר. קידושין, ע"י לעיל הערה 24. ב"מ ס ע"א ד"ה רבא, ערכין י"ז ע"א, ד"ה השג יד הר' מנחם מיואני. ויש לשער כי שם י"א ע"ב ד"ה מיתבי ג"כ הכוונה אליו.

34 ב"ק ב ע"ב ד"ה ומילתא, ב"ב פ"ד ע"א ד"ה האי, זבחים פ"ז ע"א ד"ה מה. נדה ג ע"ב ד"ה והתניא, נדה ל ע"א מובא אמנם פירוש של ר' מנחם מיואני, אור זרוע ח"א סי' של"ט.

35 חולין י"א ע"ב ד"ה וכי. דברי גרוס, גלליא, עמ' 252, שהכוונה לר' מנחם מבריא (Bray) אין להם על מה שיסמכו.

36 ע"י לעיל, הערה 33, בתוספות ב"מ וערכין.

37 מנחת יהודה ל"ג ע"ב, דעת זקנים כ"ט ע"א.

38 לייפציג מס' 1, קאטאלוג, עמ' 273, 314.

39 REJ ח"ג, עמ' 7.

40 REJ ח"ד, עמ' 24.

פרק רביעי

קורביל. בעל 'ספר היוחסין' כותב: 'ר' יעקב מקורבילי הקדוש המקובל נפטר שנת תתקצ"ב⁴¹. התאריך תתקצ"ב (1232) אינו מתקבל על הדעת, וצדק גרוס בהצעתו⁴² להגיה: תתקנ"ב (1192). לפי זה נהרג ר' יעקב על קידוש-השם בשנה זו בעיר מולדתו. אין לנו ידיעות של ממש על נטייתו לתורת-הסוד, ובוודאי שאין לנמק את התואר 'מקובל', הניתן לר' יעקב על-ידי בעל היוחסין, בפירוש אחד של גימטריה הנוכח בשמו⁴³. אמנם מקום מושבו שימש, כפי שנראה, מרכז לאנשי סוד. התואר 'הקדוש', המלווה כמעט תמיד את שמו של ר' יעקב מקורביל גרם לזהוי המוטעה עם ר' יעקב ממרויש (Marvége)⁴⁴. ר' יעקב מקורביל חיבר תוספות לפסחים, על כך מורים דברי ר' יצחק בעל אור זרוע: 'וכן מוכח ההוא דערבי פסחים... וכן פירש התם רבינו יעקב הקדוש מקורביל וצ"ל'⁴⁵. על כך גם מוכיחים הפירושים הרבים יחסית, המובאים בשמו למסכת זו⁴⁶. מחוץ לתוספות פסחים נזכר ר' יעקב מקורביל בתוספות שלנו לשבת, לביצה, כתובות, בבא בתרא, חולין ובתוספות ישנים ליומא וליבמות⁴⁷. קרובו של ר' יעקב, אהרן בר' חיים הכהן, כותב בפירושו לפיוטים⁴⁸: 'ואני אהרן בר' חיים כהן וצ"ל שמעתי בשם רבינו יעקב הקדוש וצ"ל דודינו מקורביל, שהיה או' שחייב אדם לקרות קרית שמע שלם על מיטתו שמצא דודנו הקדוש במדרש⁴⁹ שמור רמ"ח תיבות שבקרי' שמע ואני אשמור רמ"ח אברים שבך ואל מלך נאמן מן המניין.

41 יוחסין, הוצ' לונדון, עמ' 221.

42 גרוס, גלליא, עמ' 562.

43 דעת זקנים, ליוורנו תקמ"ג, פ"א ע"א. טעותם של צונץ ZGL, עמ' 77 וגרוס שם הוכחה על-ידי אפטיבצר REJ נ"א, 1906, עמ' 75.

44 ראובן מרגליות ייחס את ה'שאלות ותשובות מן השמים' לר' יעקב ממרויש וקורביל עי' בשער הוצאתו, לבוב תרפ"ט, ובהקדמה, עמ' 7.

45 אור זרוע ח"א סי' ל"ו וגם שם סי' רל"ה: 'וכן כתב הרב רבי' יעקב מקורביל הקדוש וצ"ל בפ"י ע"פ וכו'.

46 תוספות פסחים צ"ט ע"ב ד"ה עד: 'הר"י מקורביל' ואין ספק שהוא ר' יעקב, שהרי בתוספות ר"י שירליאון לברכות כ"ז ע"א ד"ה דרב, אור זרוע ח"ב סי' צ"ב, ק"מ (ל"ח ע"ג), רל"א, וגם המובא שם בהל' ברכות ח"א סי' א, שבת ח"ב סי' י"ד, סי' כ, סי' ג"ב והל' ע"ז סי' ר"ע לקוח כנראה מתוספותיו לפסחים, וראה גם בתוס' ר"י שירליאון שם מ"ח ע"א ד"ה הבהו, מ"ט ע"ב ד"ה זה וזה.

47 שבת י"א ע"א ד"ה ולא, כ"ז ע"א ד"ה שכן: 'ר' יעקב מקורביל הקדוש, ס"א ע"א ד"ה דילמא: 'הקדוש מקורביל'. ביצה ו ע"ב ד"ה השתא, כתובות י"ב ע"ב ד"ה אלא, ב"ב קע"ה ע"א ד"ה המלוה, חולין קכ"ב ע"ב ד"ה וגם, תוספות ישנים יומא ל"ג ע"ב ד"ה עליה, יבמות ב ע"ב אות א. *47 ר' לעיל עמ' 128.

48 המדרש הוא בתנחומא קדושים ו, והובא על-ידי הרוקח סי' ש"כ ושם גם עניין 'אל מלך נאמן' כדי להשלים את המספר ובשבה"ל ערוגה סי' ט"ו, מובא עניין זה כתירוץ של רבי דניאל גאון, ר' תנח' מהד' באבער ויקרא, עמ' 65, הע' כ"ו. ראה ש"ו הבלין, תרביץ תשל"א, עמ' 108—109.

תלמידי רבנו תם בצרפת

ומחלוקת גדול[ה] בין רבינו יעקב הקדוש דודינו מקורביל ובין רבינו יעקב מרמרו וצ"ל⁴⁸ * שדודי מביא ראיות הרבה שקרית שמע שעל מיטתו עיקר ור' תם מביא ראיה דקירית שמע דבית הכנסת עיקר⁴⁹. עצם הבאת המדרש כנימוק לדעתו יש בה להוכיח, שהמסורת על נטייתו לתורת הסוד יש לה על מה לסמוך. אחיו של ר' יעקב, ר' יהודה מקורביל, נזכר בתוספות שלנו לכתובות, קידושין, נזיר וזבחים, בתוספות ישנים ליומא ובתוספות הרא"ש לייבמות ובשטה מקובצת לבבא קמא⁴⁹ *. בספרי הראשונים נמצאות מהוראותיו של ר' יהודה בהלכות ברכות, מאכלות אסורים והלכות נדה⁵⁰. פירושו לתורה מובאים בכתבי-יד⁵⁰ *. שמו של ר' יהודה מקורביל קשור ב'חוג ספר העיון'. באחד מקונטרסי החוג נזכרת 'מסורת סודית שהעתיקו מספר קדמון של החסיד ר' יהודה בן רבינו אחא מקורביל' ומסורת חכמה של גאון גדול רב קשישא, שכתבה 'לכבוד תלמידו החסיד רבינו יהודה הקדוש שבא מקורביל'. העובדות ההיסטוריות האצורות בדברים אלה, שבהם משמשים בעירובייה שמות בדויים ושמות היסטוריים, לא נתחווירו כל צורכן, פרט כנראה לעובדה שבית-מדרשם של שני האחים שימש מרכז ללימודי הסוד⁵¹. ר' יהודה עסק גם בפירוש הפיוט ומעיד על כך קרובו הנזכר לעיל, ר' אהרן בר' חיים הכהן, בזה הלשון: 'השווה ומשוה קטן וגדול, לא ראיתי אני הכהן מעולם פירוש מהו השוה, אך אני שמעתי בשם דודי רבינו

*48 המחלוקת היא בעצם בין רש"י לר"ת. ר' תוס' ברכות ב ע"א ד"ה מאימתי ובשאר ראשונים שצינתי בערוגת הבשם ח"ב, עמ' 3, הע' 21, ורק באר"ז ח"א הלכות ק"ש סי' א נמצא שרבנו יעקב הקדוש מקורביל היה מתרץ אחת מקושיותיו של ר"ת על שיטתו של רש"י, ור' י. כ"ץ, ציון ל"ה (תשל"א), עמ' 39 ואילך.

49 ר' אהרן ממשיך שם: 'ואני יודע מקצתם אך אינו עת להאריך בכאן. ואני הכהן מצאתי מדרש אחר לאותם שאינם א' מקירית שמע כי אם פרשה ראשו' על מיטתם סומכין על המדרש שראיתי שמור רמ"ח אותיות שם שבפרשה ראשונה ואני אשמור רמ"ח איברים לך ואילו ואילו דברי אלוהים חיים כי הכל חשבתי ומצאתי הכל אמת'.

*49 כתובות י"ז ע"א ד"ה מבטליו, קידושין ט"ז ע"ב ד"ה והתנחלתם, נזיר ס"ה ע"ב ד"ה ורבי יהושע, זבחים ל"ז ע"ב ד"ה לטטפות, תוספות ישנים יומא י"ד ע"א ד"ה ועוד: 'והר' יהודה מקורביל דוד גיסי הר' שמשון', עי' להלן עמ' 342. תוספות הרא"ש יבמות י"ד ע"א ד"ה בשלמא, שטמ"ק ב"ק ע ע"ב ד"ה כמאן. בתוס' ב"ק ט ע"א שבכ"י אוקספורד 430 נמצא דיון ארוך בעניין ברירה ותתום עליו: ר' יעקב מקורביל, אבל אין לקבוע אם הוא נלקח דווקא מתוספותיו לב"ק, או מתוספות אחיו למסכת זו.

50 כל בו סי' פ"ז, הגהות מיימוניות הל' מאכלות אסורים פ"ח הי"א אות ה, שו"ת מהר"ם דפוס למברג, סי' תפ"ז.

*50 עי' נויבאר ב- *Zeitschrift* של גייגר ח"ט, עמ' 271, *Rabbins Française*, עמ' 441.

51 עי' ג. שלום, ראשית הקבלה, ירושלים תש"ח, עמ' 162—163 ועמ' 260, ואולי צ"ל:

פרק רביעי

יהודה וצוק"ל מקורביל דהכי פי' השוה ולמה נקט הפייט השוה לפי שבלעם הרשע כשרצה לקלל את ישראל א' אותו רשע אמתין עד שעה שיכעוס ואין דעתו שוה, כך פרש"י בפרש' וירא בלק לכך א' הפייט השוה, לעולם דעת הק' שוה אפילו כשכועס אינו מעביר על מדותיו בלבד ומשוה קטן וגדול. לדין קטנים וגדולים שוים, שנ' כי לא ישא פני הצדיק. עד כאן שמעתי*⁵¹.

באחת מנוסחאות התקנות, שתיקן רבנו תם יחד עם גדולי הדור 'בכנופיא של שוק טרוויש', אנו מוצאים בסופה את המלים: 'ועוד גורנו על הר"ר קרשביא ובנו להשיב לר' יצחק נדוניית בתו כאשר יסדרו הר"ר משה משלמור והרב ר' אברהם מבורגויל...'⁵². המדובר הוא בר' אברהם מ' Bourgueil, שמילא שלי-חות בעניין הנידון על-פי הוראתו של רבנו תם. הוא נזכר בתוספות שלנו לביצה וליבמות⁵³.

[ה]

נסיים את דברינו על תלמידי רבנו תם בצרפת בשני חכמים, שלגביהם קיים ספק אם למנותם עם חכמי צרפת, על אף קשריהם החזקים עם רבם. אין אנו יודעים את מקום-מוצאו או את מקום-ישיבתו של ר' יצחק בן ברוך, אבל הוא היה מקורב לרבנו ואסף את דברי תורתו, כמפורש ב'ספר הישר': 'צפירש ר' יצחק בר' ברוך מפי רבינו יעקב'¹.

הוא היה עונה, כנראה, לשואלים בשם רבנו תם. פעם הוא מצטדק בפני רבו על שהוסיף על תשובה, שנשלחה לפאריס שלא מדעתו: 'רבינו ומורינו, הילך תופס הכתב ששלחתי ולא נחתם, כי הכל יודעים שתורתנו שלך היא. ולי, אני אחד מיתמי היתומים, צוה רבינו שיחיה, אם יחסר דבר להשיב השליח אצלו

ר' יהודה בן... ורבינו אחיו מקורביל'. שם האב שאינו ידוע לנו נשמט, מ'אחיר' נעשה 'אחא' וזה גרם לצירוף המשונה: רבנו אחא.

51 כ"י אוקספורד 1206 הנ"ל, ור' תשובות ופסקים, מהד' א. קופפר, עמ' 117, ומה שהביא בשמי שם, הע' 12.

52 כ"י בריטיש מוזיאום, קטלוג ח"ג, עמ' 407, עי' REJ ח"י, עמ' 66, גרוס, גלליא, עמ' 237. רצי' לעיל, עמ' 96. לנוסח התקנה עיין פינקלשטיין בספרו הנ"ל (עמ' 80, הערה 32) ור' ש. אברמסון, סיני נ"ח תשכ"ו, עמ' 181—192, וא. קופפר בנספח ג' לתשובות ופסקים שהדיר, עמ' 316—317.

53 ביצה ט ע"ב ד"ה מאי, יבמות ב ע"ב ד"ה או (אותו עניין גם באור זרוע ח"א סי' תקצ"ו), כ"ו ע"ב ד"ה דנפול.

תלמידי רבנו תם בצרפת

לרמרוג². ר' יצחק בר' ברוך נזכר בתוספות למסכתות: ביצה, יומא, חגיגה, יבמות, כתובות, בבא קמא, בבא בתרא ועבודה זרה³. הוא חיבר פירוש למסכת תמיד, ופירושו למסכת זו נזכרים פעמים אחדות בפירוש המיוחס לראב"ד⁴. מהוראותיו נזכר פעמים אחדות היתרו לקנות בשעת הדחק פת, שאפאה נכרי בשבת. הוראה זו, שנאמרה בניגוד לדעתו של רבנו תם, נמסרת בשמו ובשם ר' שמואל מוורדוס, הוא ר' שמואל בר' חיים מוורדן, אחד מצעירי תלמידיו של רבנו תם⁵ וגיסו של הר"ש משנץ⁶. ואולי יש מקום להשערה, שר' יצחק בר' ברוך היה לא רק חברו אלא גם בן-עירו. הקשר בין ר' שמואל זה לבין רבנו תם מאושר על-ידי דברי ר' ברוך ממגינצא, בעל ספר החכמה: 'וכשבא מורי הכהן מצרפת אמר שזו הסברה אמר קרובו הרב רבינו שמואל מוורדוס לפני רבנו תם והודה לו'⁷. המורה הכהן הוא ר' משה בר' שלמה, תלמידו של רבנו תם⁸. ר' שמואל זה נזכר בתוספות שלנו, ליבמות, ובבא קמא⁹.

2 ספר הישר, הוצאת מק"נ סי' ע"ג.

3 ביצה ג ע"ב ד"ה ואחרות, והדברים נובעים מספר הישר סי' ע"ד עמ' 169. יומא ט"ז ע"ב ד"ה מן: 'תימא דתנן במס' תמיד... מיהו ר"י בר ברוך גרס התם' כ"ה ע"א ד"ה והא. חגיגה ד ע"א ד"ה אלא, יבמות נ"א ע"ב ד"ה ביאה. כתובות כ"ו ע"ב ד"ה אנו, ס"ב ע"א ד"ה והתניא, ק"ט ע"א ד"ה לא שנו, בבא קמא צ ע"א ד"ה רבי מאיר, בבא בתרא נ ע"א ד"ה קסבר, עבודה זרה מ"ט ע"א ד"ה נתערבה, באותו עניין כמו בתוספות ביצה. ור' גם שטמ"ק בכורות מ"ו ע"א אות ב 'הטעם שמעתי מפי מורי ר' יצחק בר ברוך... קשה לדעת מי הכותב. בסוף מצויין המקור 'עכ"ל'.

4 כ"ה ע"ב, כ"ח ע"א והם הדברים בתוספות יומא כ"ה ע"א ד"ה והא.

5 הגהות מיימוניות הל' שבת פ"ו ה"ב אות ד. הגהות אשרי ביצה סוף פ"ג, ולפי הגהה זו מא"י יש לתקן את הלשון באו"ז ח"ב סי' שנ"ח (ע"ה ע"ד) וצ"ל: '...היה כבר מעשה שהר' יצחק בר ברוך וצ"ל והר' שמואל מורדין וצ"ל [התירו לקנות הפת שאפה נוכרי בשבת בשעת הדחק וכן כתב מורי ר' יהודה] הוא הנקרא שירליאון בתוספותיו פ"ק דשחיטת חולין שגם לרבו וכו'.

*5 ראה להלן, עמ' 274.

6 מרדכי חולין פ"ו סי' תרפ"ד. במרדכי נאמר 'קרובי' והגהתי 'קרובו', כי לא ידוע לנו שר' ברוך ממגינצא היה בצרפת ומתקבל יותר על הדעת שר' משה הכהן, שהיה בצרפת, מספר בשם קרובו.

7 עי' להלן, עמ' 184.

8 יבמות ס"ה ע"א ד"ה שבינו: 'והר' שמואל בר' חיים פירש'. סי' ע"ב ד"ה עבדי: 'ותרץ הר' שמואל בר' חיים מוורדיש'. סי' ע"ב ד"ה אין, בבא קמא ע"ו ע"א ד"ה פרה, פ"ט ע"א ד"ה כל. ר' שמואל הוסיף את הערותיו לתוספות רבו, ר"ת. בכ"י אוקספורד 430, המכיל תוס' בב"ק, [כעת 'שיטת קדמונים' לב"ק, מהד' הרב מ. י. בלוי, חשל"ח, עמ' ע"ב] נמצאת אחרי קטע החתום ת' = תם, והמתאים לדברי ר"ת בתוס' שלנו י"ד ע"א ד"ה לא לזה, הוספה ארוכה חתומה: שמואל דוורדון. 'תו' רבי שמואל' גם לדף מ"ה ע"ב.

פרק רביעי

בעיר מיץ, הקרובה לאשכנז, חי אחד מגדולי תלמידיו של רבנו תם. ר' אליעזר בר' שמואל, הידוע גם בכינויו רא"ם. חכם זה, אחד המועטים בדור, שחיבורו הגיע לידינו, שמע תורה מפיו של רבנו תם ברמרו ומסרה לתלמידיו, שרובם ככולם היו אחר-כך מגדולי רבני אשכנז. ר' אליעזר היה אחד המקשרים והמ-תווכים בין שני מרכזי התורה. כשרצו להדגיש באשכנז דברים שנאמרו על-ידי רבנו תם, הביאו את עדותו של ר' אליעזר: 'וכך שמעתי ממורי ממיץ, שאמר לו רבנו תם פה אל פה'.⁹ ואמנם ר' אליעזר דבק ודייק בתורת רבו, כפי שהוא כותב 'שמעתי תירוץ וחילוק אחר בדבר זה, וזה שכתבתי שמעתי מרבינו יעקב זצ"ל'.¹⁰ ר' אליעזר הורה בפני רבו: 'מעשה היה ביהודי אחד קנה עופרת בב' פשוטים מן הגוי ומכרו לישראל חבירו בד' פשוטים. לאחר זמן נמצא שהיה כסף, ורצה לחזור בו וטוען אונאה. ופסקו הדין רא"ם ורבינו יוסף לפני רבנו תם ופטרותו מזה הטעם, שאמרו כמו שקנית כך מכרת, ומאחר דלא בעי לאסוקי אדעתיה אין כאן אונאה'.¹¹ ר' יוסף הוא, כנראה, ר' יוסף מאורליינש,¹² ושניהם למדו באותו זמן בבית-מדרשו של רבנו תם ברמרו. רק תשובה אחת של רבנו תם לר' אליעזר הגיעה לידינו, והיא מזכירה בנימתה ובסגנונה את תשובותיו לר' יוסף. עם חיבתו לתלמידיו הקפיד רבנו תם, כפי שראינו, כשהתרחקו מדרך לימודו וכשלא עיינו ודקדקו בדבריו כראוי. ולא נהג אחרת גם כלפי ר' אליעזר: 'תמה אני מדוע לא קראת בכתבי... וכל דבריך שכתבת כאילו אני השויתי שיעור מקוה ומעיין, ודבר זה לא היה ולא עתיד להיות ותעודות שלך אינן'.¹³ על נסיונו של ר' אליעזר להגיה ולשנות את הגירסה, הגיב רבנו תם מעין תגו-

9 ראבי"ה סי' תתרפ"ט, אפטוביצר, מבוא, עמ' 247. וכעת בראבי"ה ח"ד, הוצ' דוד דבליצקי, בני ברק תשל"ו, עמ' ע"ו.

*9 יראים השלם קמ"ג ע"א, אין להתפלל על השימוש במונח 'חילוק' עלייך 'תירוץ'. רבנו תם כותב כבר 'המשנה נותנת חילוק' (ספר הישר, תשובות עמ' 129), וראה גם תוס' ב"ק ל"ח ע"א ד"ה אלא: 'ורבינו תם מפרש דיש חילוק... ב"ב ק"ע ע"ב ד"ה אין 'ואע"פ שיש לתת חילוק' וכן כותב הראב"ן: 'הגאונים לא נתנו חילוק, להלן עמ' 176. ומצאנו 'פלוגתא' במשמעות זו בקידושין ג ע"א וראה רש"י ד"ה דאיכא פלוגתא: 'חילוק בדרכי בדרך זו הוא דומה לכאן ובדרך זו אינו דומה', ור' פסחים מ"ו ע"א, מ"ק י"ד ע"ב ורש"י שם ד"ה ואי (למקום הזה ציין יעקב לוי במלוננו לתלמודים, והוא הבחין בין ערך פלוגתא — חילוק לבין פלוגתא — מחלוקת, קוהוט בערוך השלם, כ"ו, עמ' 332, עירבב את שניהם וכן גם בקונ' קורדנציה לתלמוד הבבלי) ועל מונח 'חילוק', כציון לסוג מיוחד של פלפול ראה מ. ברויאר, 'עלית הפלפול והחילוקים בישיבות אשכנז', ספר הזכרון להר"י וינברג, עמ' רמ"ט ואילך, וח"ו דימיטרובסקי במאמרו 'על דרך הפלפול' עמ' ק"ג, הע' 11. ובמשמעות זו בירושלמי שבועות פ"ב ה"ד, ל"ד, ע"א: 'ליתן חלק בין למטמא בפנים למטמא בחוץ'.

10 שו"ת מהר"ם ד"פ סי' תשכ"א ובנוסח שונה באור זרוע ב"מ סי' ע"א.

11 ע"י לעיל, עמ' 132. 12 ספר הישר, הוצאת מק"ב סי' נ"ו, עמ' 129.

תלמידי רבנו תם בצרפת

בתו על דברי ר' משולם: 'ומה שכתבת בהלכות גדולות, שאתה סובר שחדשת לעשות גירסא אין לך תינוק שונה תלמוד שלא הגיה... שכל מגיה ידו על התחתונה'¹³. את תשובתו סיים רבנו תם בהבטחת חיבתו לתלמידו: 'ובקוצר השבתיך, כי חשתי, אך על יד הקודם אשיבך על שאר דבריך אם תשנה אותם, כי נמחק כתבך מעבר השני, ואהבתך כמעט איש ולויות'¹⁴ מעורה בכליות. ואתה שלום וביתך שלום'¹⁵. הר"ש משנץ מוסר, שר"ת היה רגיל לומר על המוכר שטר חוב לחבירו 'שאין המכר קיים אלא מדרבנן והיה מביא ראיה וכו' ובסוף חזר בו שהקשה לו הר' אליעזר ממין...¹⁶ בימי שהותו ברמרו הכיר ר' אליעזר ממין את הרשב"ם, ולמד לפניו מסכת שבת. בתוספות שלנו למסכת זו נשמרו אחדות מקושיותיו של ר' אליעזר ותשובותיו של הרשב"ם¹⁷, וקרוב לוודאי שר' אליעזר ממין פירש מסכת זו, ואף השתמש בפירושו של ר' יוסף בר' משה¹⁸. את תוספותיו למסכת זבחים כתב ר' אליעזר ממין בפני ר' חיים כהן מפאריס¹⁹, וכנראה בזמן לימודם בבית-מדרשו של רבנו תם. לעתים תכור פות סותם ר' אליעזר ואינו מפרש את שם מורו, וכותב: 'ורבותי פרשו... ונראים דבריהם מדברי'²⁰, 'ורוב רבותי שוין בדבר'²¹, 'פירש לי רבינו תם... ושאר רבותי פירשו'²², 'ולפי שראיתי רבותי שפירשו טעם אחר... ולא נראה לי פירשתי אני הנראה לי'²³, ולשונו דומות. לפעמים קורא להם 'מלמדי': 'ושאלתי את מלמדי מהו כישוף, ולא שמעתי מהם דבר מיושר על זה... ונראה לי, כל דבר הנעשה בהשבעת שדים אינו כישוף... ולפי עניות דעתי כל העושה מעשה

13 שם עמ' 130.

14 לשון הכתוב מ"א ז ל"ו.

15 ספר הישר שם, עמ' 131.

15* תוספות הרשב"א לכתובות, מהד' א. ליס, ירושלים תשל"ג, עמ' רמ"ד, וראה בתוס' הרא"ש שם פ"ה ע"ב ד"ה המוכר.

16 שבת כ"ג ע"ב ד"ה גזרה, ס"ו ע"א ד"ה והא, במקום 'הקשה הר"א ממין לרשב"א' צ"ל: 'הקשה הר"א ממין לרשב"ם', וראה להלן, עמ' 180, הע' 39, ס"ט ע"ב ד"ה הא מני. הוא נזכר גם בדף ל"ו ע"א ד"ה למחט, ס"ד ע"א ד"ה שמע, והמובא בתוס' ביצה ג ע"א ד"ה גזרה 'ומטעם זה אכל רבינו אליעזר ממין מליח שצלאו נכרי מעצמו בשבת... יתכן שלקוח הוא מתוספותיו לשבת ועכ"פ לא מצאתי לכך רמז בספר יראים.

17 ספר יראים השלם עמ' 266: 'כך ראיתי כתוב בשם רבינו יוסף מפירוש רבינו שמואל זכר שניהם לברכה', עי' לעיל, עמ' 115.

18 ראבי"ה ח"ב עמ' 18.

19 יראים השלם, עמ' 70 ס"י ק, ס"י ק"ד עמ' 77.

20 שם, עמ' 89.

21 שם, עמ' 87, 'פי' לי רבינו תם, אבל צ"ל כפי שתיקנתי.

22 שם, עמ' 392.